

LA GUERRA DEL FRANCÈS A LA GRANADELLA

Carme Piñol *

En data de 27 d'octubre de l'any 1807 es va signar el Tractat de Fontainebleau entre França i Espanya que permeté als exèrcits francesos l'entrada a la península per ajudar els espanyols en la conquesta de Portugal que en aquells moments es disputaven amb els anglesos.

Si ens cenyim al context mundial ens trobem amb la presència d'un bipolarisme entre França i Anglaterra que pretenien controlar en una època d'expansió el major territori possible. Per equilibrar la balança ens trobem una Espanya que, en aquest moment, està perdent les possessions d'Ultramar i amb això el seu poder en l'àmbit mundial, el control d'aquestes colònies seria el detonant que predominés una o altra potència.

No és d'estranyar que en aquesta situació es produís la invasió francesa per part de les tropes napoleòniques amb l'excusa del compliment del Tractat de Fontainebleau. Aquesta situació agreujà encara més l'estat de crisi en què es trobava Espanya i més concretament Catalunya en un moment de canvi. Les estructures de l'Antic Règim estaven trontollant i les del nou estat liberal guanyaven terreny.

Per entendre el que va passar al nostre país hem de tenir en compte diversos factors: l'econòmic, el polític i el social, però també hem de fer un esforç i adonar-nos que en certa manera la Guerra de la Independència, que a Catalunya s'anomenà la Guerra del Francès, fou l'espurna que féu que el canvi s'accelerés.

Si ens centrem en l'estudi que tot just hem començat, intentem mostrar en primer lloc un context general de Catalunya, les fases de l'estada napoleònica durant la Guerra del Francès, com es va distribuir el territori, com estava la societat en aquell moment en tots els aspectes i la relació que tenien els granadellencs tant amb l'exèrcit espanyol com amb el francès.

Seguidament ens fixarem en el gruix d'aquest treball en el context d'un poble eminentment rural com era i és la Granadella. Identificarem un mapa del municipi de l'època i en fornirem dades de diversos tipus.

A l'hora de fer la descripció de la situació del municipi cal citar que hem agafat com a punt de referència un llibre on es descriuen les possessions de cada família del poble. És indubtable el seu valor a l'hora de reconèixer com vivia la població i a mode d'anècdota cal comentar que molts dels cognoms i noms de les cases que apareixen en aquest document continuen vius en la nostra vila i per tant, les possessions descrites són fàcilment localitzables.

Un apartat important en què ens centrarem d'una manera més concreta serà el referent a les relacions entre els granadellencs i els francesos. Prenent com a base uns documents inèdits descoberts a l'arxiu municipal de la Granadella i que reproduïm en diverses làmines d'aquest treball hem pogut descobrir dades del que es recaptava a la nostra població per a les tropes invasores i a quins batallons i esquadres anava dirigit. Fixant-nos en què consistien els impostos sabem què és el que el francès valorava més i el que abundava a la zona.

També hem descobert en un altre document part de la correspondència rebuda a l'Ajuntament de la Granadella des del Corregiment de Lleida on se citen dades concretes.

Un altre document que hem tingut en compte a l'hora de fer la recerca són unes cartes entre el Sr. Anton Botines, representant de la Companyia Cortadelles de Calaf des de la Granadella al seu president, el Sr. Josep Cortadelles, algunes cap a Calaf i d'altres cap a Barcelona on hi descobrim una àmplia descripció dels seus negocis i de la seva evolució enquadrada en la situació econòmica i social del país i més concretament a les nostres terres. A partir d'aquestes missives descobrim les sensacions que els produeixen als granadellencs l'arribada dels francesos.

* Col·laboradors: Carmel Aran, Adelina Freixinet, Pere Àngel Suñé i Jordi Pujol.

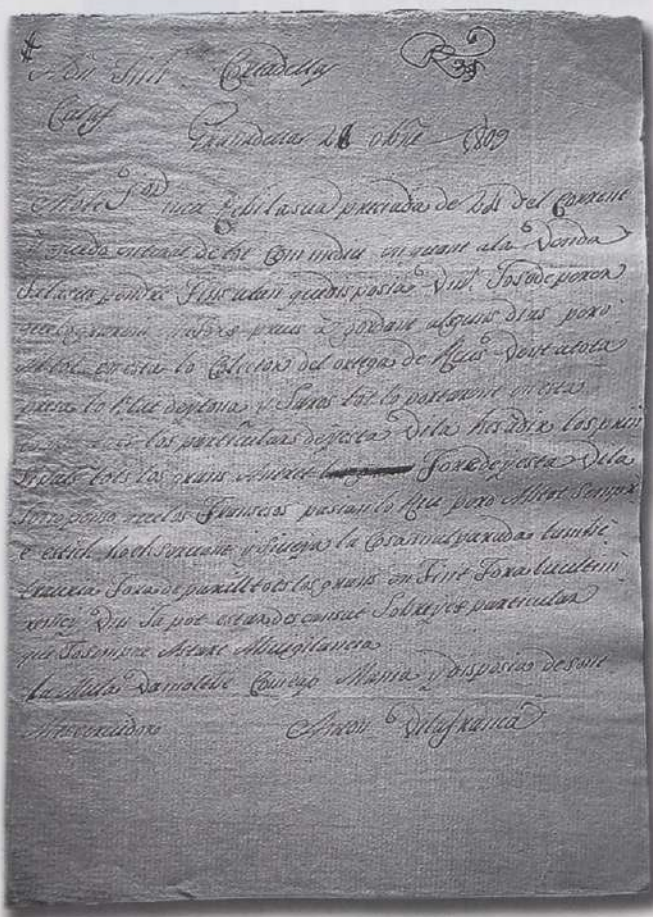
L'economia

La Granadella era i és un poble principalment agrícola, i en aquella època encara més. S'hi cultivaven principalment cereals, parlem de blat, ordi i sègol però també estava molt estesa la vinya (fet que variaria amb la introducció en massa de l'olivera i l'ametller en els temps de la fil·loxera a finals del segle XIX).

Mostra d'aquesta activitat són els diversos molins dels quals en trobem constància al nostre municipi. Es comenta que més o menys on trobem actualment cal Xammar n'hi havia un. A més tenim constància que a la nostra població n'hi havia tant de propietat comunal com de privats.⁷

Ja hem comentat el caire agrícola de la nostra població, però com a centre comercial i administratiu (fou cap de corregiment en temps de Godoy i s'esmentava en els propòsits de Napoleó a l'hora de fer la configuració sobre el mapa del Departament de les Boques de l'Ebre⁸) també hi havia instal·lats comerciants.

Un exemple d'aquests comerciants que operaven a la nostra població és una delegació de la Companyia Cortadelles de Calaf que es dedicava a comprar cererals a La Granadella i als pobles de la vora (parlem de blat, ordi, sègol...) per dur-los cap al litoral via Tarragona, com es dedueix a les cartes que hem trobat i que reproduïm a continuació seguit de la seva transcripció⁹ i del que podem dir que per a aquests comerciants l'arribada dels francesos fou també un trasbals.

... Ab tot en esta lo colector de l'Ortega de Reus vent a tota presa lo blat deytona y Saros tot lo portaven en esta tambe tots los particulars de yesta vila hes adir los prinsipals tots los grans antret fora de yesta vila jo no penso que los francesos pasian lo riu pero abtot sempre e estich hochservant y siuneja la cosa malparada tambe trauria fora de perill tot los grans en finst fora la ultima remey in ja pot estar descansat sobreyes particular que jo sempre astare abvigilancia...

Tot i aquest comerç que havia deixat de banda el règim feudal a la nostra població, encara hi trobem que els senyors manen i recapten impostos. Sabem gràcies a la tradició oral i al fet que estigui reiteradament documentat que els barons del municipi foren primer els Moliner i posteriorment els Gomar. A l'Arxiu Municipal de la Granadella hem trobat un document de l'any 1825 en què el Sr. Ignacio de Gomar, en representació de la seva esposa Maria Antònia de Gomar i de Kesel, reclama a l'Ajuntament els deutes des de l'any 1809 en concepte de les regles cadastrals establertes ja que amb els deutes pagats a ambdues parts en la Guerra del Francès s'havien descuidat dels seus. Trobem aquí doncs l'enfrontament entre la tradició d'aleshores i els nous temps que estaven venint.

Reproduïm tot seguit l'inici d'aquest text:

En la ciudad de Lerida a los veinte y un dias del mes de mayo del año mil ochocientos veinte y cinco.

El Noble Sr. D. Ygnacio de Gomar en representacion y como a Administrador legal de los bienes de su sra esposa Da Maria Antonia de Gomar i de Kesel, de Ager Y de Queralt Baronesa de la Granadella y sus anexos, y los infrasquitos comisionados de la villa de la Granadella y Nexos desde los años 1809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 820, 821, 822 y 1823 habian satisfecho enormes sumas por contribuciones ordinarias y extraordinarias a los gobiernos asi legitimo como intruso y revolucionaria...

Cal comentar que Ignasi de Gomar destacà força a la ciutat de Lleida com a regidor i polític durant la Guerra de la Independència i posteriorment al trienni liberal de 1820 a 1823¹⁰. Amb aquest fet cal dir que fins i tot els senyors feudals anaven canviant i s'adaptaven als nous temps.

El paisatge que trobem a l'acabar la guerra és completament desolador. Les dificultats econòmiques que tingueren els pobladors d'aquestes terres junt a l'entrada de noves idees (es van adonar que els pagaments als senyors feudals i a l'església eren discutits) van dur als pagesos a refusar els endarreriments dels anys de guerra.¹¹

Les comunicacions

Si ens fixem en les comunicacions, La Granadella era un lloc privilegiat pel que fa aquest tema, situada en un lloc estratègic ja que representava un enllaç de comunicacions entre les terres de Lleida i les de l'Ebre i Tarragona.

Destacarem en aquest punt el carrer Pou de la Cometa, punt obligat per als viatgers que es desplaçaven cap a les terres de

⁷ Al Llibre de la Vila de la Granadella trobem la descripció dels béns que pertanyien al comú, entre aquests s'assenyala un molí.

⁸ MERCADER I RIBA, J., *Catalunya i l'Imperi Napoleònic*, p. 316.

⁹ Transcripció de part d'una carta amb data 28 d'octubre de 1809 del Sr. Antón Vilafranca (administrador de la Companyia Cortadelles de Calaf) al seu cap, el Sr. Joseph Cortadelles.

¹⁰ LLADONOSA, J., *Història de la Granadella*, p. 85.

¹¹ FONTANA, J., *Història de Catalunya. La crisi de l'Antic Règim*, p. 424.

l'Ebre. És d'aquí des d'on sortia el camí que es dirigia cap a Móra d'Ebre passant per Flix. Cal citar en aquest punt que en anys posteriors hem trobat documentat que els dimarts, divendres i diumenges passava per Granadella la correspondència que anava de Lleida a Móra d'Ebre via cavalleria¹².

Tot i que amb la Guerra del Francès les comunicacions quedaren temporalment trencades (no oblidem la repressió tan cruel que els francesos realitzaren en aquestes terres i l'estat ruïnós amb què quedaren aquestes contrades i els seus habitants) és possible que aquesta via fos permanentment usada pels anomenats sometents de les guerrilles dels entorns (combatents de Les Garrigues i la Ribera d'Ebre que estaven sota les ordres del capellà de la Palma, Adrià Ochando¹³) i també per les tropes franceses que anaren a reforçar el setge de Mequinensa, on els francesos hi trobaren una forta resistència.

Pel que fa a la comunicació amb les terres tarragonines, ens trobem que l'actual carrer La Pobla era l'enllaç amb Reus seguint el traçat de l'actual carretera, si recordem l'anomenat Hostal de la Serra situat just abans d'arribar al límit de província i la Venta de Cornudella (on encara hi podem parar a esmorzar si anem per aquesta carretera cap a Tarragona).

És possible que hi haguessin molts combatents que agafaren aquest camí per anar a amagar-se a les coves del Montsant en llocs difícils de ser trobats i que aquelles contrades també fossin l'escenari de més d'una emboscada als francesos, ja que l'orografia del terreny així ho permetia.

El camí de la Granadella vers Lleida sortia del carrer La Palla i segons fonts orals anava cap a Torrebesses i a partir d'allí cap a Lleida. A part d'aquestes vies hi havia altres camins que duïen cap als pobles veïns.

LA GUERRA DEL FRANCÈS I LA GRANADELLA

Just abans del començament de la Guerra del Francès, l'economia catalana i el que ens interessa principalment a nosaltres, el camp, es trobava en un estat ruïnós per culpa de la sequera que havia assolat el territori en anys anteriors.

En aquestes circumstàncies, la Guerra encara empitjoraria greument la situació. Tot i que els diversos alçaments que es produïren al Principat vers els francesos estiguessin justificats pel fet que havien envaït un territori aliè, els combatents defensaven la seva terra, la seva casa i la seva família dels saqueigs dels exèrcits i entre combat i combat, tornaven al "tros" a fer de pagès¹⁴. Defensaven el que era seu, no pensaven amb qui li corresponia manar, si Josep I o Ferran VII.

Ja hem comentat que la invasió a les terres de Lleida fou especialment cruenta, sobretot en temps d'Heriot i de Suchet (a tall d'anècdota caldria comentar la història d'un malnom del poble, cal Xuxet. En una picabaralla entre dos veïns d'aquesta població un dels dos implicats va amenaçar de llençar-lo per la finestra i l'altre li comentà que semblava el Suchet i d'aquí Xuxet).

En l'àmbit local els francesos —comandats pel general Mac Donald— entraren a la nostra població el 13 de desembre de 1810¹⁵, profanaren el temple parroquial i mutilaren el Sant Crist de Gràcia, patró de la vila¹⁶.

Els francesos prengueren part de les ja minses collites dels granadellencs, violaren les dones i mataren els que es pensaven que els portarien la contrària. La gent que va poder escapar es va anar a amagar a les coves de les immediacions així com al Montsant on hi molts estralls de difícil accés (i més complicat per un forà) i així salvaren la seva vida. D'altres s'ajuntaren als anomenats sometents, una espècie de guerrilles formades per habitants d'aquestes contrades que actuaven en ocasions específiques contra els francesos.

Troblem documentat en un lligall de l'Arxiu Municipal de la Granadella de l'any 1881 un certificat de defunció d'un tal Miguel Arbonés, que morí el 13 de desembre de 1810 assassinat pels francesos al terme municipal de la Granadella i que se li van fer els oficis funerals dos mesos després (el 15 de febrer de 1811). Podem imaginar que va morir en els primers moments de l'entrada dels francesos, quan la repressió fou més cruel i que fins que les coses no es calmaren una mica no es féu el funeral.

... *El dia 15 de febrero de 1811, yo el vicario perpetuo le conté los oficios funerales con las tres misas y ocho responsales, assistieron seis sacerdotes mas...*

Referent a aquesta transcripció cal comentar que en el cens de Floridablanca de l'any 1787 hi trobem que a la parròquia de la Granadella hi havia ja cinc capellans beneficiats. Aquesta dada també s'esmenta posteriorment en el llibre de Pascual Madoz¹⁷, però aquí se'n citen sis.

Però el que féu realment mal als catalans i concretament als garriguencs i granadellencs foren els saquejos i la destrucció de les seves collites. Hi hagué una gran mortalitat infantil i adulta ja que no hi havia aliments, però també es destruïren les collites i els camps, per exemple, les necessitats de combustible de les tropes ho trobem traduït en la tala d'oliveres dels voltants de Lleida i d'aquells llocs del Departament per on havien passat. També deixaren de criar animals ja que els soldats s'ho enduien tot¹⁸.

Una descripció exhaustiva de com va quedar el Departament de les Boques de l'Ebre després del pas de Suchet, MacDonald i companyia és la que fa Alban de Villeneuve, un noble francès cridat per Napoleó a la Prefectura de Lleida per millorar la imatge que es tenia a les nostres terres dels veïns del nord i que redactà una memòria informativa de com estava la situació. Aquesta memòria s'ha convertit en un referent en l'estudi de la Guerra del Francès.

¹² Pascual Madoz l'any 1856 fa una descripció exhaustiva dels diversos pobles d'Espanya. Per fer aquest estudi hem usat els volums de Catalunya, i més concretament les parts on es descriu el poble de la Granadella i Lleida.

¹³ SALES i PIÑEIRO, F., *Història de la Vila de Maials i el seu terme*. Vol. II, Ajuntament de Maials, 2000.

¹⁴ *Ibidem*, p. 60.

¹⁵ LLADONOSA, J., *Història de la Granadella*, p. 89.

¹⁶ Extret d'*Història de la Granadella* que a la vegada s'ha tret d'HUGUET i MIRÓ, R., *Efemérides de la Guerra de la Independència en Catalunya*, Lleida, 1915, text escrit per rememorar aquelles gestes.

¹⁷ *Diccionario Geográfico Estadístico Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, en els seus llibres dedicats a Catalunya.

¹⁸ LLADONOSA, M.; JOVÉ, A. i VICEDO, E., *Història de Lleida*, vol. 7, p. 147.

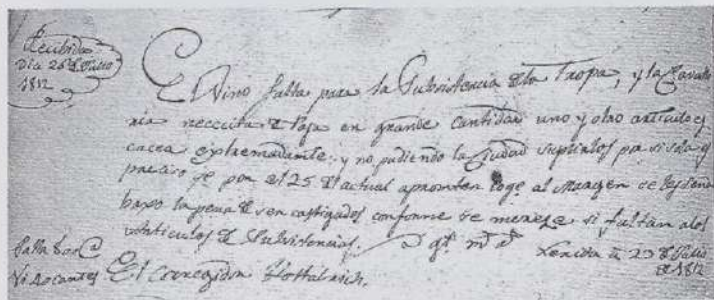
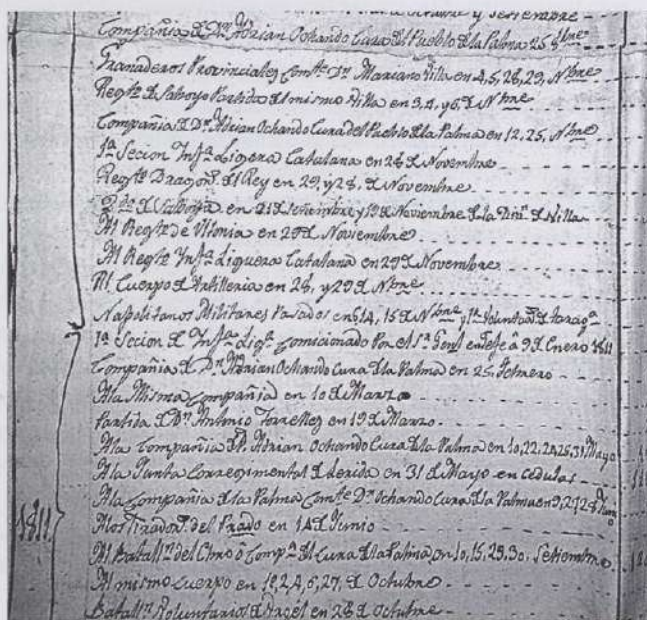
En aquest document, resumit per Joan Mercader i Riba en el llibre *Aportació a l'estudi de la Independència en Lleida* comenta l'abandó de les terres per part dels pagesos per anar a lluitar, les males collites, els saquejos i se cita també l'augment del preu dels productes alimentaris.

Els productes agrícoles van augmentar de valor, però això no beneficià ningú sinó que l'exèrcit ocupant es va menjar en forma de contribució en espècie tot allò que les terres haurien donat al pagès¹⁹.

El fet d'haver de subministrar les tropes foranes també representava un trasbals per a l'economia dels habitants de la zona. En l'annex II d'aquest estudi hem reproduït un document detallat del que va aportar el poble de la Granadella al Departament de les Boques de l'Ebre el març, abril i juliol de l'any 1811. Parlem d'aroves de farina, lliures de carn, caps llaners de ramaderia, vi, blat, llegums, oli, badejo (com es coneix popularment el bacallà), sal... Aquests aliments eren de primera necessitat per als granadellens, i per tant, el fet de donar unes quantitats tan elevades com demanaven els francesos i el fet que succeís constantment, representava un daltabaix en la seva economia.

A continuació reproduïrem part d'un document trobat a l'Arxiu Municipal de la Granadella que és el registre d'entrada de la correspondència que arribà al nostre Ajuntament entre el 1811 i el 1815. Hi trobem tant correspondència francesa com del Corregiment i hi ha tot tipus de cartes, però són principalment de petició de subministraments.

En aquest fragment que hem extret del document també hi trobem el Batalló de la Legió Catalana, unitat on hi havia un miler d'homes, formada per miquelets procedents de tota Catalunya²⁰ on tenim constància que hi lluitaren guerrillers de la zona i que formaren part de la guarnició de la plaça de Lleida.

Carta recibida el 26 de julio de 1812

El vino falta para la subsistencia de la tropa y la caballería necesita pagar en grande cantidad una y otro articulo escasea extremadamente y no pudiendo la ciudad suplirlos por si solo es preciso que por el 25 del actual afronten lo que al margen se le señala bajo la pena de ser castigados conforme se merecen si faltan a los artículos de subsistencias.

Lerida 23 de julio de 1812 El Corregidor Hostalrich

Però els granadellencs també subministraven el bàndol aixecat. En l'annex I d'aquest estudi hi trobem el que hem anomenat "llençol" on s'especifica a qui se subministrava. Ens crida l'atenció el ja citat nom d'Adrià Orchardo, aquest personatge fou el mossèn de la Palma d'Ebre i encapçalà la lluita contra els francesos en aquestes contrades, principalment a partir de 1811.

En el moment que es reclamava una contribució i aquesta no es pagava, tant en el cas dels francesos com dels guerrillers catalans es passava a les amenaces i al perill de ser condemnat. En el document que hem comentat anteriorment referent a les circulars rebudes a l'Ajuntament hi trobem una de les cartes on es condemna unes persones de la població per haver donat suport al francès. Cal comentar també que els combatents catalans a part d'aliments també demanaven llençols, mantes i coixins. No estaven tan preparats com l'exèrcit francès.

CONCLUSIONES I FUTURES AMPLIACIONES

Hem intentat que aquest treball sigui un reflex del que va significar la Guerra del Francès per a la població de les nostres contrades, explicat a nivell general però deixant un incís en els diversos documents que hem trobat a l'Arxiu Municipal de la Granadella i que vénen a ser els testimonis que allò va passar i ens permeten conèixer la gent que va viure en aquella època una mica més i entendre per què es van revoltar.

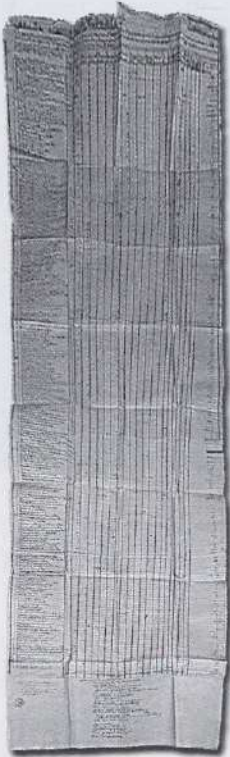
Per acabar podríem comentar que aquest treball d'altra banda pot ser el punt de partida d'altres investigacions. L'estudi d'una manera més detinguda de cadascun dels testimonis que hem presentat pot donar lloc a importants treballs en un futur i pot ajudar a desvetllar aspectes que desconeixem d'aquest període de temps a la nostra comarca.

¹⁹ MERCADER I RIBA, J., op. cit., p. 33. Descripció de les Memòries d'Alban de Villeneuve.

²⁰ IMBERNÓN VILA, A., *Formación de la guarnición de la plaza de Lérida*.

ANNEX I: El llençol

Dit d'aquesta manera pels qui hem fet aquest estudi. És un document que hem trobat endreçant i organitzant l'Arxiu Municipal de la Granadella. Amb unes mides aproximades de 8m x 1,5m hi trobem una detalladíssima descripció de tot el que el poble de la Granadella donà a les tropes que lluitaven contra els francesos. Reproduïm el text inicial del document:

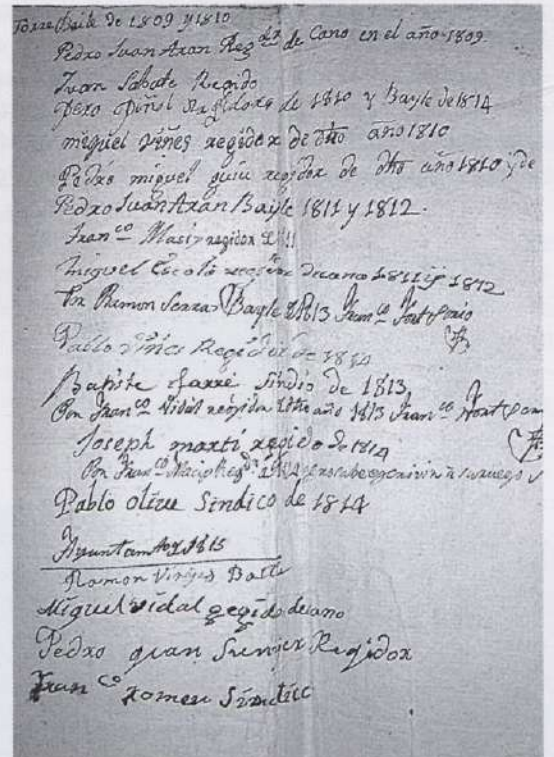
FORMULARIO Nº1 CORREGIMIENTO DE LÉRIDA PUEBLO DE LA GRANADELLA

De todos los suministros y entregas con destinción de especies y cantidades hechas por los cuerpos e individuos Militares y personas dependientes del Excelentísimo, como autoridades encargadas de su subsistencia por los respectivos Ayuntamientos, de este pueblo desde el año 1809 hasta la fecha, con expresión de los y personas a quien se hicieron las entregas según consta en los recibos y demás documentos originales que lo justifica y acompañan y su total importe en conformidad a lo prevenido en la Real Orden del veintinueve de Octubre último, a saber:...

A continuació d'aquest text hi trobem la relació de cossos militars i altres autoritats a qui es van subministrar per anys i en el cos central la quantitat de cada aliment que es donà. Seguidament hem fet unes fotografies de diversos detalls d'aquesta relació.

Unes dades curioses que hem de comentar és que al final d'aquest document hi trobem una relació de les persones que van pertànyer a l'Ajuntament entre els anys 1809 i 1815. Curiosament, hi ha cognoms que apareixen en aquest document que es conserven al poble actual de La Granadella. Seguidament fem una transcripció d'aquests noms:

- Ygnasio Torre Baile de 1809 i 1810
- Pedro Juan Aran Regidor decano en el año 1809
- Juan Sabate Regido
- Pedro Piñol Regidor de 1810 y Baile de 1814
- Miquel Viñes regidor decano año 1810
- Pedro miguel guiu regidor de otro año 1810 y de 1813 y 1814
- Pedro Juan Aran Bayle 1811 y 1812
- Francisco Masip regidor de 1811
- Miguel Escola regidor decano de 1811 y 1812
- Don Ramon Serra Bayle de 1813 Francisco Fort
- Pablo Viñes regidor de 1814
- Batiste Farre Sindico de 1813
- Don Francisco Vidal Regido de otro año 1813 Francisco Fort
- Joseph Marti regido de 1814
- Don Francisco Macip Regido de 1814 que no sabe escribir a su ruego Francisco Fort
- Pedro Olive Sindico de 1814
- Ayuntamiento de 1815
- Ramon Viñes Battle
- Miguel Vidal Regido Decano
- Pedro Juan Suñe Regidor
- Francisco Romeu Sindico

ANNEX II

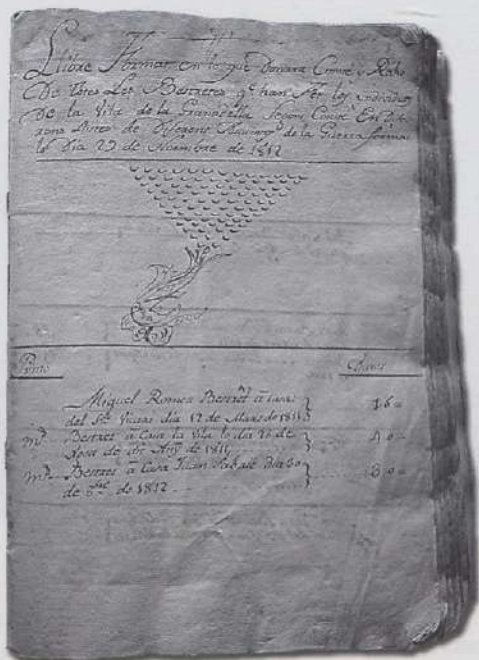
Si en el document anterior hi trobem una relació del que va aportar el poble de La Granadella a la lluita contra el francès, al mateix arxiu municipal n'hem trobat un altre amb la relació del que es va aportar als invasors.

Podem relacionar els noms que apareixen en aquest document i els que apareixen en l'annex I.

ANNEX III

En aquest punt reproduïm unes imatges d'un llibre trobat també a l'Arxiu Municipal on hi descobrim totes les cases que hi havia a la nostra població. Les primeres dades apuntades es refereixen a l'any 1812 i continuen els anys posteriors fins aproximadament la meitat del segle XIX.

En un primer apartat hi trobem les bestretes que es van donar a cada casa i per a qui, principalment a la Casa de la Vila, casa de Juan Sabaté (direm que se sap al poble de La Granadella la importància que tingué en un moment determinat "casa Sabateret") i casa del Sr. Vicari.

ANNEX IV:

Altres documents citats en el treball

En una plana del llibre citat a l'annex anterior hi trobem la descripció de tots els béns pertanyents al Comú de la vila de la Granadella. Entre aquests ens crida l'atenció l'aparició d'un molí d'oli. En aquest mateix llibre també se'n citen de privats com el de casa Aran.

BIBLIOGRAFIA

BELLMUNT, J., *Fets, costums i llegendes. Les Garrigues I*, Lleida, 1987.

IGLESIAS, J., *El cens de Floridablanca, 1787. Vol. 1, Fundació Salvador Vives Casajuana*, Barcelona, 1970.

IMBERNON, A., "La Organización de una división llamada de "Cinca y Segre" en la ciudad de Lleida", *Aportación al estudio de la Independencia en Lérida*, CSIC i Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1947.

LLADONOSA, J., *Història de Lleida, Tàrraga*, 1972.

LLADONOSA, J. i SOLÉ, J., *Història de la Granadella*, Ajuntament de la Granadella, Lleida, 2005.

LLADONOSA, M.; JOVÉ, A. i VICEDO, E., *Història de Lleida. Vol. 7: El segle XIX*, Pagès Editors, Lleida, 2004.

MADOZ, P., *Diccionario Geográfico-Estadístico-Artístico de España y sus posesiones de Ultramar. Volumen Cataluña*, Madrid, 1945.

MERCADER i RIBA, J., "Una memoria estadística del prefecto napoleónico de Lérida Alban de Villeneuve", *Aportación al estudio de la Independencia en Lérida*, CSIC i Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1947.

MERCADER i RIBA, J., *Catalunya Napoleònica*, Dalmau, Barcelona, 1990, 2a edició.

MOLINER i PRADA, A., *La Catalunya resistent a la dominació francesa (1808-1812)*, Edicions 62, Barcelona, 1989.

SALES i PIÑEIRO, F., *Història de la Vila de Maials i del seu terme Vol. II*, Ajuntament de Maials, 2000.

VIDAL, V., *Les rutes de ponent. IV El Centre del Món*, Pagès Editors, Lleida, 1990.

Documents trobats a l'arxiu municipal de La Granadella:

- Libro de circulares del año 1811 y 1812 y 1813, 1814 y parte del 1815.
- Certificat de defunció del Sr. Miguel Arbonés.
- Carta del senyor Ignacio de Gomar (1825).
- Cuentas de lo que ha administrado Miguel Botines en los años de 1838, 39 y 40.
- Diverses cartes de la Compañia Cortadelles de Calaf.
- Llibre de la vila de la Granadella any 1812.
- Relació de subministraments fets al Departament de les Boques de l'Ebre l'any 1811.
- Relació de subministraments fets a les tropes sublevades des de 1808 a 1815.